

РЕЛІГІЄЗНАВЧІ СТУДІЇ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.53(3-4)-13

УДК 2-67:281.2-1(477)

КАПЕЛАНСЬКЕ СЛУЖІННЯ В КОНТЕКСТІ БОГОСЛОВСЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО БАПТИЗМУ

В. О. Зуйков
Г. А. Целковський

Анотація.

Актуальність теми дослідження. Повномасштабна війна в Україні, яка триває з 2022 року, спричинила кардинальні зміни в релігійному середовищі, зокрема в богословській свідомості українського баптизму. У цих умовах капеланське служіння набуло нових форм і значень, поєднуючи духовну, моральну та соціальну підтримку військових. Це явище потребує богословського осмислення та аналізу в контексті трансформації місії церкви, її участі у національному відновленні та змін у суспільній свідомості.

Постановка проблеми. У богослов'ї українського баптизму тривалий час домінувала паціфістська традиція, що в умовах війни піддається перегляду. Наразі відсутній системний аналіз того, як капеланське служіння впливає на трансформацію еклезіологічних, моральних та пастирських підходів у баптистському богослов'ї. Проблема полягає в недостатньому дослідженні теоретичних основ і практичних вимірів капеланської діяльності в контексті змін, викликаних війною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Певні аспекти капеланського служіння в українських протестантських церквах порушуються у працях сучасних дослідників, однак вони здебільшого мають описовий або соціально-політичний характер. Богословський аспект, зокрема у контексті баптизму, досліджений недостатньо. Існуючі публікації не охоплюють глибини трансформаційних процесів, що відбуваються під впливом війни.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування сутності капеланського служіння у Всеукраїнському Союзі Церков ЄХБ як форми духовної і психосоціальної підтримки військових, а також дослідження богословських трансформацій українського баптизму, спричинених воєнним досвідом. Основним завданням є аналіз нових еклезіологічних орієнтирів, переосмислення паціфізму, богослов'я страждання та соціальної відповідальності церкви.

Виклад основного матеріалу. У статті розкрито історичні передумови формування капеланського служіння у баптистському середовищі, проаналізовано його сучасні практики, що поєднують пастирську опіку, психологічну підтримку та соціальну відповідальність. Показано, що війна стала поштовхом до переосмислення церковної ідентичності, ролі громади в суспільстві, зміни у розумінні богослов'я страждання, жертвовності та участі у боротьбі за національну гідність. Описано кризу паціфістських ідеалів, зростання підтримки активної позиції віруючих, а також нові освітні та інституційні потреби для розвитку капеланського служіння.

Висновки. Капеланське служіння стало важливим чинником духовної мобілізації українського баптизму в умовах війни, сприяючи богословському оновленню та розширенню еклезіологічного бачення церкви. Воно формує нову парадигму християнської присутності у кризових суспільних процесах, підкреслює потребу у глибокому богословському аналізі воєнного досвіду та практичній підготовці служителів. Для ефективного розвитку цього напрямку необхідна інституційна підтримка, міждисциплінарний підхід у навчанні та активна участь релігійних громад у процесах відновлення країни.

Ключові слова: капеланське служіння, український баптизм, богословські трансформації, військове капеланство.

CHAPLAIN'S MINISTRY IN THE CONTEXT OF THE THEOLOGICAL TRANSFORMATIONS OF UKRAINIAN BAPTISM

Volodymyr Zuikov
Hennadii Tselkovsky

Abstract.

Relevance of the research. The full-scale war in Ukraine, ongoing since 2022, has caused profound changes in the religious landscape, particularly in the theological consciousness of Ukrainian Baptism. Under these circumstances, chaplaincy has acquired new forms and meanings, combining

spiritual, moral, and social support for the military. This phenomenon requires theological reflection and analysis in the context of the church's mission transformation, its involvement in national recovery, and shifts in public consciousness.

Problem statement. *Pacifist tradition has long dominated the theology of Ukrainian Baptism, but it is now being reconsidered in the face of war. Currently, there is a lack of systematic analysis of how chaplaincy affects the transformation of ecclesiological, moral, and pastoral approaches within Baptist theology. The problem lies in the insufficient study of the theoretical foundations and practical dimensions of chaplaincy in the context of war-induced changes.*

Analysis of recent research and publications. *Certain aspects of chaplaincy in Ukrainian Protestant churches have been addressed by contemporary scholars, yet these works are mostly descriptive or socio-political in nature. The theological dimension—particularly in the context of Baptism—remains underexplored. Existing publications do not fully capture the depth of the transformational processes triggered by the war.*

Research task. *The purpose of this article is to explore the essence of chaplaincy within the All-Ukrainian Union of Churches of Evangelical Christians-Baptists as a form of spiritual and psychosocial support for military personnel, and to examine the theological transformations of Ukrainian Baptism caused by the wartime experience. The main objective is to analyze new ecclesiological orientations, the rethinking of pacifism, the theology of suffering, and the church's social responsibility.*

Main material presentation. *The article outlines the historical prerequisites for the development of chaplaincy in the Baptist context and analyzes its current practices, which integrate pastoral care, psychological support, and social responsibility. It demonstrates that the war has become a catalyst for rethinking church identity, the role of the faith community in society, and for changing understandings of the theology of suffering, sacrifice, and participation in the struggle for national dignity. The crisis of pacifist ideals, growing support for active Christian engagement, and emerging educational and institutional needs for the advancement of chaplaincy are described.*

Conclusions. *Chaplaincy has become a significant factor in the spiritual mobilization of Ukrainian Baptism during wartime, contributing to theological renewal and the expansion of the church's ecclesiological vision. It forms a new paradigm of Christian presence in critical social processes and highlights the need for deep theological analysis of war experience and the practical training of ministers. The effective development of this ministry requires institutional support, an interdisciplinary educational approach, and active participation of religious communities in the nation's recovery.*

Keywords: *chaplaincy, Ukrainian Baptism, theological transformations, military chaplaincy.*

Актуальність теми дослідження. Повномасштабне військове вторгнення Російської Федерації в Україну у 2022 році, як продовження збройного конфлікту, що триває з 2014 року, стало каталізатором глибоких змін у суспільному, культурному та релігійному житті країни. Нові реалії вимагають від релігійних організацій, зокрема протестантських, активної участі в подоланні гуманітарних і духовних викликів. У цьому контексті значного розвитку набуло капеланське служіння, яке вийшло за межі звичних рамок церковного життя та стало формою присутності церкви у сфері національної безпеки, охорони здоров'я та соціальної підтримки.

Для Всеукраїнського Союзу Церков євангельських християн-баптистів (ВСЦ ЄХБ) військове капеланство є відносно новим видом служіння, яке водночас відповідає традиційному євангельському покликанню бути поруч із людиною у стражданні. У процесі практичного втілення капеланських функцій відбувається трансформація релігійного мислення, богословської риторики та пастирських підходів. З'являються нові акценти в осмисленні місії, еклесіології, соціальної відповідальності та богослов'я страждання.

Попри стрімкий розвиток практики, капеланське служіння досі не отримало належного системного богословського аналізу в баптистському середовищі. Зокрема, бракує наукових праць, що досліджують, яким чином досвід війни трансформує богословську свідомість, переосмислює роль служителя та змінює уявлення про природу й завдання церкви. Тому вивчення капеланства як чинника богословської еволюції українського баптизму є нагальною науковою потребою та перспективним напрямом для розвитку сучасного протестантського богослов'я в Україні [7; 8].

Постановка проблеми. У богослов'ї українського баптизму тривалий час домінувала пацифістська традиція, яка в умовах війни зазнає серйозного перегляду. Наразі відсутній системний аналіз того, яким чином капеланське служіння впливає на трансформацію еклесіологічних, моральних та пастирських підходів у баптистському богослов'ї. Проблема полягає у недостатньому дослідженні як теоретичних основ, так і практичних вимірів капеланської діяльності в умовах кардинальних змін, спричинених

війною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти капеланського служіння в українських протестантських церквах висвітлюються у працях сучасних дослідників. Водночас більшість із них мають описовий або соціально-політичний характер. Теологічний вимір, зокрема в контексті українського баптизму, досліджений недостатньо. Існуючі публікації не охоплюють глибини трансформаційних процесів, які відбуваються під впливом воєнного досвіду.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення сутності капеланського служіння у Всеукраїнському Союзі Церков Євангельських Християн-Баптистів як форми духовної та психосоціальної підтримки військових, а також аналіз богословських трансформацій українського баптизму, спричинених війною. Основними завданнями є дослідження нових еклезіологічних орієнтирів, переосмислення пацифізму, богослов'я страждання та соціальної відповідальності церкви.

Основні результати дослідження. У межах дослідження проведено ґрунтовний історико-богословський аналіз феномену капеланського служіння в баптистській традиції України, із врахуванням його сучасної трансформації в умовах війни. Встановлено, що історичне становлення українського баптизму відбувалося в умовах постійного тиску з боку державної влади, конфесійної маргіналізації та суспільного нерозуміння. З часу появи в другій половині XIX століття, євангельські громади формували богослов'я, зосереджене на особистій вірі, моральній чистоті, місіонерстві та автономії церкви, уникаючи безпосередньої участі в політичних чи військових процесах.

Дослідження показало, що традиційне богословське осмислення у середовищі ВСЦ ЄХБ було обережним щодо теми війни, державної служби та збройного захисту. Принципи пацифізму, вкорінені у євангельському розумінні любові до ворога та непротивлення, довгий час зумовлювали дистанціювання баптистських громад від будь-яких форм участі в збройних силах, включно з капеланською діяльністю [4; 5].

Однак у зв'язку з російською агресією проти України після 2014 року, а особливо після 2022 року, спостерігається суттєвий зсув у богословській парадигмі. Актуалізація служіння капеланів, їхня активна присутність у Збройних силах України, медичних закладах та прифронтових зонах спричинили переосмислення ролі духовного лідера у суспільстві та розширення традиційного уявлення про місію церкви. Капеланство постає не як виняток, а як нова богословська норма в умовах війни форма практичного богослов'я, яка інтегрує пастирську турботу, національну відповідальність і християнське свідчення в кризовому контексті.

Таким чином, дослідження засвідчує, що капеланське служіння стає каталізатором богословських змін, сприяючи формуванню нової ідентичності українського баптизму — більш соціально відповідальної, відкритої до взаємодії з державою та активної в контексті національного спротиву.

Початок російсько-української війни у 2014 році ознаменував собою переломний момент для українських протестантських церков, зокрема баптистських громад. У відповідь на гуманітарну кризу та зростаючі духовні потреби, у середовищі ВСЦ ЄХБ почало виникати капеланське служіння. Цей процес був спочатку неофіційним і неструктурованим: пастори, диякони, місіонери та активні члени громад як волонтери вирушали в зону бойових дій, допомагаючи військовим, переселенцям та пораненим. Їхня діяльність не мала формального визнання, фінансування чи інституційної підтримки, однак була щирою реакцією на реальні потреби суспільства [2; 3].

З часом у церквах почала формуватися нова культура підтримки капеланської місії: організовувалися молитовні групи, збиралася гуманітарна допомога, проводились навчальні заходи для потенційних капеланів. Фактично, громади почали виходити за межі традиційної пастирської діяльності, долаючи бар'єр між церковним середовищем і публічним простором.

Після початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року капеланство в Україні перейшло в якісно нову фазу. З'явилася потреба не просто у волонтерських ініціативах, а у системному, професійному душпастирському супроводі військових і постраждалих. Капелани стали повноцінними учасниками фронтової реальності: духовними порадиниками, посередниками у кризах, носіями моральної підтримки. Часто вони були єдиними, хто міг надати психологічну й духовну допомогу солдатові у критичний момент —

перед боєм, під час операції, після втрати побратима.

У 2022 році держава зробила важливий крок, легітимізувавши інститут військового капеланства на законодавчому рівні. Це стало підтвердженням суспільної значущості душпастирської місії в умовах війни. Водночас було збережено простір для діяльності незалежних капеланів-волонтерів, які, не будучи держслужбовцями, продовжують виконувати ключову духовну функцію [6].

Таким чином, війна стала не лише соціальним чи національним викликом, а й фактором глибокої трансформації релігійної ідентичності. Для українських баптистів капеланське служіння відкрило нові горизонти пастирської присутності, поставило перед церквою питання співвідношення віри, миру та громадянської відповідальності, а також актуалізувало необхідність богословського осмислення служіння у воєнний час.

Однією з ключових богословських трансформацій, спричинених війною, стало переглядання традиційного баптистського розуміння морального обов'язку християнина під час військового конфлікту. Згідно з усталеними позиціями євангельського баптизму, віруючі покликані дотримуватись принципів ненасильства, непротивлення злу та відокремлення від воєнних структур. Пацифізм, укорінений у вченні про любов до ворога та моральну чистоту, довгий час формував етичний фундамент церковної позиції щодо війни.

Однак реалії російсько-української війни поставили перед баптистськими громадами нові моральні виклики. Виникла необхідність осмислити межі відповідальності християнина в умовах збройної агресії. Все більше звучить питання: чи є участь в обороні країни, навіть у формі душпастирського чи гуманітарного служіння, допустимою та морально виправданою з погляду євангельської етики?

На практичному рівні це призвело до зростання кількості баптистів – передусім пасторів і дияконів – які долучилися до капеланського служіння. Їхня участь у житті військових, духовна опіка над пораненими, супровід сімей загиблих свідчать про переосмислення парадигми “християнин поза війною” на “християнин у війні з Євангелієм”. Відбувається зміна фокусу з пасивного уникання зла до активного служіння посеред страждання, що підштовхує до оновлення баптистської етики оборони, відповідальності та самопожертви [1].

Ще одним важливим наслідком війни стало поглиблення й трансформація молитовного та богослужбового життя громад. У баптистській традиції молитва за мир завжди була невід'ємною частиною церковного зібрання. Проте в умовах війни вона набуває іншого змісту – з абстрактного прохання перетворюється на глибоко екзистенційний досвід. Тепер молитви включають конкретні імена, ситуації, трагедії, які торкаються кожної родини, кожного регіону, кожної громади.

У багатьох церквах з'явилися окремі блоки в богослужінні, присвячені молитві за військових, поранених, зниклих безвісти та полеглих. Молитва за перемогу й за справедливий мир стала не лише моральним зверненням до Бога, а й формою солідарності, духовного єднання з тими, хто стоїть на захисті життя. Така трансформація зумовлює перегляд традиційних підходів до літургії, зміщення акценту на спільнотну емпатію та емоційне переживання, яке включає в себе біль, втрату, гнів, прощення й надію. Нові елементи у богослужбовій практиці також вказують на поступову еволюцію баптистського розуміння поклоніння як реакції на історичний момент.

Однією з помітних змін, спричинених війною, стало глибинне переосмислення характеру християнського служіння в баптистській традиції. Якщо раніше служіння розглядалося переважно як індивідуальний духовний шлях, зосереджений на спасінні душі, особистій побожності та євангелізаційній діяльності, то нині в умовах війни церква дедалі більше позиціонується як активний соціальний суб'єкт, покликаний реагувати на страждання та кризи в суспільстві.

Баптистські громади, стикаючись із викликами широкомасштабного насильства, гуманітарної катастрофи та руйнування, розширили горизонти пасторського служіння. У цих умовах сформувалося нове богословське бачення церкви як “громади дії”, що виходить за межі духовного піклування й долучається до реальної допомоги – евакуації, наданню притулку, роздачі гуманітарної допомоги, будівництва укриттів і підтримки родин загиблих. Таким чином, служіння перестає бути суто духовним актом і стає втіленням християнської любові в суспільному просторі.

У зв'язку з цим, в українському баптизмі все чіткіше простежується тенденція до

формування нових богословських парадигм – зокрема, концепції “служіння через дії”, або ж діаконального богослов’я, яке інтегрує соціальну відповідальність у центр християнської місії. Це богослов’я виростає не в абстракції, а на місцях бойових дій, у тимчасових прихистках, на лінії розмежування – там, де Слово супроводжується вчинком, а віра жертовністю. Саме в цьому контексті поняття “покликання” перестає бути лише професійною або духовною категорією воно набуває екзистенційного виміру, де служитель є голосом надії, свідком Божої присутності та посередником співчуття [9].

Ці глибинні зміни, викликані практикою капеланського служіння, поставили нові вимоги перед системою богословської освіти в Україні. Сучасна підготовка капеланів більше не може обмежуватися академічним вивченням біблійних і пасторських дисциплін. Вона має включати підготовку до служіння в екстремальних умовах – зокрема, вміння надавати духовну та психологічну підтримку в умовах бойових дій, працювати з посттравматичними синдромами, вести кризове консультування, а також інтегрувати тему страждання та смерті в пасторський дискурс.

Формується новий профіль служителя – не лише проповідника, але й кризового капелана, консультанта, соціального координатора, модератора груп підтримки. Відтак, з’являється потреба у модернізації богословських програм, упровадженні міждисциплінарного підходу та тісній співпраці з фахівцями в галузі психології, медицини, військової етики та реабілітації. Освіта має бути спрямована на формування цілісної особистості, здатної поєднувати глибоку духовність із практичним служінням у кризових обставинах [10].

Таким чином, війна спричинила не лише розширення спектру церковного служіння, а й актуалізувала потребу в новій моделі лідерства, новому баченні ролі церкви в суспільстві та новому етапі розвитку баптистської богословської думки в Україні.

Для українських баптистів капеланство було довгий час малопоширеним через специфіку історичного розвитку церкви: радянські переслідування, відсутність офіційної участі у військових чи державних структурах. Проте з початком конфлікту на сході України у 2014 році та особливо після повномасштабного вторгнення 2022 року ця форма служіння набула нового значення. Церква отримала нагоду активніше інтегруватися в суспільні процеси, розвивати структури капеланства як відповідь на виклики війни. Історичний аналіз допомагає усвідомити, як капеланське служіння стало органічною частиною баптистської практики, поєднуючи богословські традиції з новими суспільними вимогами.

в Україні демонструє унікальне поєднання духовної підтримки з активною соціальною місією. Капелани працюють не лише як духовні наставники, які забезпечують молитву, сповідь, пастирську опіку, але й як соціальні працівники, психологи, консультанти, що допомагають військовим, їхнім сім’ям, переселенцям і постраждалим від війни.

Це служіння відбувається на передовій, у шпиталях, на пунктах тимчасового розміщення, що робить капеланів безпосередніми учасниками гуманітарної допомоги та психологічної реабілітації. У межах баптистських громад капелани організують волонтерські ініціативи, інформаційні кампанії, духовні навчання, що підсилюють моральний дух і духовну стійкість. Водночас капеланство є формою соціального служіння, що підкреслює соціальну відповідальність церкви в умовах війни і постконфліктного відновлення. Такий подвійний статус капеланів – духовних лідерів і соціальних агентів свідчить про складний і багатовимірний характер їхньої праці, що вимагає від служителів не лише богословської підготовки, а й навичок комунікації, психології, соціальної роботи.

Війна і практика капеланства викликали глибокі богословські зрушення в українському баптизмі. По-перше, відбулося переосмислення традиційних пафосів пацифізму, притаманних багатьом протестантським спільнотам. Військовий контекст поставив питання про праведну оборону, моральний вибір віруючого між пасивністю та активною участю у боротьбі за справедливість і свободу.

По-друге, капеланське служіння сприяло розширенню богословського розуміння страждання не лише як невід’ємної частини людського буття, а й як потенційного джерела духовного зростання, свідчення віри та сили Божої присутності. Це вимагає перегляду традиційних уявлень про те, як церква відповідає на біль і трагедію.

По-третє, з’явилися нові акценти в еклезіології: церква постає не лише як інституція поклоніння, а як спільнота солідарності, соціальної підтримки і національного відродження. Роль пастора і служителя значно розширилася від проповідника слова Божого до учасника

національної історії та психологічного відновлення суспільства.

Таким чином капеланство стало потужним чинником богословської еволюції, що формує нову якість християнської свідомості та практики.

Висновок. Капеланське служіння в баптистських громадах України стало не лише відповіддю на виклики війни, а й каталізатором глибоких богословських і практичних трансформацій у самому євангельсько-баптистському середовищі. Війна вивела церкву за межі традиційного розуміння пасторського покликання, змусивши по-новому осмислити моральні й духовні орієнтири християнина в умовах насильства, страждання та національної загрози. Капелани, діючи на передовій і в тилу, стали не лише носіями віри, але й свідками оновленого християнського богослов'я – такого, що поєднує духовність із відповідальністю, молитву з дією, благовістя з участю в реальному болю суспільства.

Класична баптистська етика, з її паціфістськими ідеалами, не була цілком відкинута, але вона пройшла через глибоку кризу осмислення й доповнилася новими підходами, які враховують реальність збройної боротьби за свободу та гідність. Зміни торкнулися як поглядів на місце церкви в суспільстві, так і розуміння покликання віруючого: від пасивного спостерігача до активного учасника відновлення національного життя. Капеланське служіння сьогодні – це не лише духовна опіка, а й важливий інструмент поствоєнної реабілітації, розбудови довіри, підтримки морального духу, а також практичного втілення християнського свідчення в найтемніших обставинах. Церква стала місцем зустрічі зраненої людяності з Божою надією, а капелан – мостом між вірою та реальністю війни.

Перспективи подальшого розвитку капеланства в баптистських громадах вимагають цілеспрямованого оновлення освітніх програм, інституційної підтримки та інтердисциплінарного підходу до підготовки служителів. Лише за умови глибокого богословського осмислення, відкритості до діалогу з іншими фаховими галузями та практичного досвіду служіння в умовах війни український баптизм зможе відповісти на виклики сучасності й відігравати активну роль у духовному й соціальному відновленні країни.

Список використаних джерел:

1. “Бути поруч”: у вересні пройшов форум капеланів ВСЦ ЄХБ 2024, Всеукраїнський Союз Церков Євангельських Християн-Баптистів. Доступно : <<https://www.baptyst.com/buty-poruch-u-veresni-projshov-forum-kapelaniv-vsts-yehb/>>. [16 Квітень 2025].
2. Долганова, М 2022. ‘Особливості діяльності інституту військових капеланів в країнах Центрально-Східної Європи’. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*, т. 33 (72), № 6, с. 7–15. Доступно : <<https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2022.6/02>>. [16 Квітень 2025].
3. Долганова, МВ & Чобіт, ІР 2022. ‘Особливості діяльності військових капеланів під час російсько-української війни (2014-2022 рр.)’. *Військово-науковий вісник*, № 38, с. 167–81. Доступно : <<https://doi.org/10.33577/2313-5603.38.2022.167-181>>. [16 Квітень 2025].
4. Зуйков, В, Поворознюк, В & Кореневич, В 2025. ‘Взаємні обов’язки держави, правителів і громадян у християнському контексті’, *Вісник Львівського університету. Серія: філософсько-політологічні студії*, № 58, с. 71–7. Доступно : <<https://doi.org/10.30970/PPS.2025.58.8>>. [16 Квітень 2025].
5. Зуйков, ВО, Кореневич, ВМ & Терещук, ОА 2025. ‘Державотворення та Збройні сили у світлі Святого Письма’. *Культурологічний альманах*, № 1 (13), с. 40–7. Доступно : <<https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.1.5>>. [16 Квітень 2025].
6. Зуйков, ВО, Кушнірчук, АЮ & Терещук, ОА 2025. ‘Основні напрямки діяльності військового капелана Збройних Сил України’. *Актуальні питання у сучасній науці. Серія: історія та археологія, державне управління, економіка, педагогіка, техніка, право*, № 4 (34), с. 1049–64. Доступно : <[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-4\(34\)-1049-1064](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-4(34)-1049-1064)>. [16 Квітень 2025].
7. Кореневич, ВМ, Кушнірчук, АЮ & Поворознюк, ВВ 2025. ‘Досвід душпастирської опіки в українському духовенстві в козацьку добу’. *Суспільство та національні інтереси*, № 4 (12), с. 295–308. Доступно : <[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-295-308](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-295-308)>. [16 Квітень 2025].
8. Кореневич, ВМ, Поворознюк, ВВ & Терещук, ОА 2025. ‘Теологічні засади взаємовідносин між церквою і державою в контексті Святого Письма’. *Актуальні питання гуманітарних наук*, т. 3, № 83, с. 24–9. Доступно : <<https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-4>>. [16 Квітень 2025].
9. PASTORY. Павло Протопопов 2023. *Василь Поворознюк. Якщо ти не вмієш стріляти, піднось патрони*, онлайн-відео, YouTube. Доступно: <<https://www.youtube.com/watch?v=trmwedVBrbY>>. [01 Квітень 2025].
10. Ступа, АВ 2021, *Інститут капеланства: український досвід (1991-2021 ст.)*, ЗНУ, Запоріжжя. Доступно : <<https://dspace.znu.edu.ua/jsui/handle/12345/6349>>. [01 Квітень 2025].

References:

1. "Buty poruch": u veresni proishov forum kapelaniv VSTs YeKhB ("To be near": in September, a forum of chaplains of the WCC EHB took place) 2024, Vseukrainskyi Soiuz Tserkov Yevanhelskykh Khrystyian-Baptystiv. Available from: <<https://www.baptyst.com/buty-poruch-u-veresni-proishov-forum-kapelaniv-vsts-yehb/>>. [16 April 2025].
2. Dolhanova, M 2022. 'Osoblyvosti diialnosti instytutu viiskovykh kapelaniv v krainakh Tsentralno-Skhidnoi Yevropy (Features of the activities of the Institute of Military Chaplains in the countries of Central and Eastern Europe)'. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Serii: Publichne upravlinnia ta administruvannia*, t. 33 (72), № 6, s. 7–15. Available from: <<https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2022.6/02>>. [16 April 2025].
3. Dolhanova, MV & Chobit, IR 2022. 'Osoblyvosti diialnosti viiskovykh kapelaniv pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny (2014-2022 rr.) (Peculiarities of the activities of military chaplains during the Russian-Ukrainian war (2014-2022))'. *Viiskovo-naukovi visnyk*, № 38, s. 167–81. Available from: <<https://doi.org/10.33577/2313-5603.38.2022.167-181>>. [16 April 2025].
4. Zuikov, V, Povorozniuk, V & Korenevych, V 2025. 'Vzaiemni oboviazky derzhavy, pravyteliv i hromadian u khrystyianskomu konteksti (Mutual Responsibilities of the State, Rulers, and Citizens in a Christian Context)'. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: filosofsko-politolozhichni studii*, № 58, s. 71–7. Available from: <<https://doi.org/10.30970/PPS.2025.58.8>>. [16 April 2025].
5. Zuikov, VO, Korenevych, VM & Tereshchuk, OA 2025. 'Derzhavotvorennia ta Zbroini syly u svitli Sviatoho Pysma (State-building and the Armed Forces in the Light of Holy Scripture)'. *Kulturolozhichniy almanakh*, № 1 (13), s. 40–7. Available from: <<https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.1.5>>. [16 April 2025].
6. Zuikov, VO, Kushnirchuk, AIu & Tereshchuk, OA 2025. 'Osnovni napriamky diialnosti viiskovoho kapelana Zbroinykh Syl Ukrainy (Main areas of activity of a military chaplain of the Armed Forces of Ukraine)'. *Aktualni pytannia u suchasni nautsi. Serii: istoriia ta arkeolohiia, derzhavne upravlinnia, ekonomika, pedahohika, tekhnika, pravo*, № 4 (34), s. 1049–64. Available from: <[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-4\(34\)-1049-1064](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-4(34)-1049-1064)>. [16 April 2025].
7. Korenevych, VM, Kushnirchuk, AIu & Povorozniuk, VV 2025. 'Dosvid dushpastyrskoi opiky v ukrainskomu dukhovenstvi v kozatsku dobu (The experience of pastoral care in the Ukrainian clergy during the Cossack era)'. *Suspilstvo ta natsionalni interesy*, № 4 (12), s. 295–308. Available from: <[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4\(12\)-295-308](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-4(12)-295-308)>. [16 April 2025].
8. Korenevych, VM, Povorozniuk, VV & Tereshchuk, OA 2025. 'Teolohichni zasady vzaiemovidnosyn mizh tserkvoiu i derzhavoiu v konteksti Sviatoho Pysma (Theological foundations of church-state relations in the context of Holy Scripture)'. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, t. 3, № 83, s. 24–9. Available from: <<https://doi.org/10.24919/2308-4863/83-3-4>>. [16 April 2025].
9. PASTORY. Pavlo Protopopov 2023. *Vasyl Povorozniuk. Yakshcho ty ne vmiiesh striliaty, pidnos patrony (Vasyl Povoroznyuk. If you don't know how to shoot, bring me the cartridges)*, onlain-video, YouTube. Available from: <<https://www.youtube.com/watch?v=trmwedVBrbY>>. [01 April 2025].
10. Stupa, AV 2021. *Instytut kapelanstva: ukrainskyi dosvid (1991-2021 st.) (Institute of Chaplaincy: Ukrainian Experience (1991-2021))*, ZNU, Zaporizhzhia. Available from: <<https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/6349>>. [01 April 2025].

Прорецензовано / Reviewed

03.05.2025

Рекомендовано до друку / Recommended for publication

09.05.2025